

Юридичні науки

УДК 343.4

Патичук Юлія Русланівна

магістрантка

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Науковий керівник:

Колінько Олена Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

**ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО Й
ЗАРУБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

Анотація. У даній статті розглянуто положення вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства, що стосуються захисту приватного життя людини, а також деякі акти ЄС, зокрема Європейська конвенція з прав людини, стаття 8 якої визначає право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Визначається кримінально-правова характеристика законодавства окремих країн у сфері охорони недоторканості приватного життя, серед яких: США, Німеччина, Франція, Великобританія, Латвія, Білорусь, Голландія, Швейцарія, Угорщина тощо. Автор приходить до висновку, що у всіх країнах має місце захист недоторканості приватного життя, однак у кожній з цих країн він різниться обсягом охоплюваних захистом прав та різними підходами до його визначення.

Ключові слова: приватне життя, недоторканість приватного життя, національне законодавство, протизаконне розголошення, персональні данні, таємниця, захист.

Проблема порушення недоторканності приватного життя сьогодні як ніколи гостро стоїть перед державою та суспільством. Відомі численні випадки, коли держава, прикриваючись потребою забезпечення безпеки суспільства, а також різні недержавні організації та приватні особи, з різних міркувань, здійснюють несанкціоновані збирання та розповсюдження конфіденційної інформації, що відноситься до приватного життя громадян, грубо порушують лікарську, адвокатську, банківську та інші види таємниць, які істотно зачіпають приватне життя особистості. Найчастіше такі дії спричиняють значні матеріальні та моральні збитки, винні в якому залишаються безкарними.

При цьому право на приватне життя та право на його недоторканність завжди чітко відбиваються у законодавстві. Немає законодавчого визначення всієї сукупності відомостей, що становлять саме поняття приватного життя, і про те, які відомості про приватну особу є недоторканими та потребують ознайомлення з ними згоди їх власника чи його правонаступників. Навіть у Конституції України відсутні вказівки про характер відповідальності за злочин, який посягає на недоторканість приватного життя громадян, а правові норми, які здійснюють правове регулювання питання недоторканності приватного життя, не мають чіткої систематизації.

Право на недоторканність приватного життя – це те невід’ємне право кожної людини, яке може обмежуватись одним з двох шляхів: самостійно особою, яка має таке право, а також державою у визначених законодавцем випадках. Варто зазначити ще й те, що право на недоторканість приватного життя має певні межі його реалізації. Гарантія цього права відбувається до тих пір, поки особа зі свого боку не порушила прав та свобод іншої людини, внаслідок чого відбувається законне втручання з боку держави у приватне життя даної особи.

Одночасно з цим у нашій державі не досить ефективно відбувається кримінально-правова охорона недоторканності приватного життя громадян. Причин для цього достатньо, проте основними з них є недосконалість діючого законодавства, що передбачає відповідальність за порушення недоторканності приватного життя, та відсутність чітких критеріїв розмежування цивільно-правових деліктів, адміністративних правопорушень та злочинів, що скоюються у цій сфері.

Під «приватним життям» слід розуміти імунітет громадянина від зовнішнього світу, змістом якого є його спосіб життя, конфіденційні відомості та особливі таємниці, недоторканність яких гарантується та охороняється державою. Однією з головних умов розголошення подібних відомостей є згода особи, відсутність якої дає право говорити про порушення її права за винятком випадків, передбачених законодавцем.

Після вступу нашої держави до Ради Європи та взяття нею поступового курсу на європейську інтеграцію, у зв'язку з іншими реформами, особливого змісту та значення набуває питання кримінально-правового удосконалення системи захисту приватного життя. Будь-які випадки фіксації порушень недоторканності приватного життя завжди притягують цікавість з боку громадянського суспільства, а інколи і викликають в ньому резонанс. Здебільшого, злочини, склад яких охоплюється ст. 182 КК України, стають відомими суспільству саме завдяки діяльності ЗМІ та небайдужих громадян. Як свідчать дані, вміщені в звітах Офісу Генерального прокурора України у період з 2018 по 2021 рр., в Україні було зареєстровано 1127 злочинів, передбачених ст. 182 КК України та відповідно 221, за якими кримінальні провадження направлені до суду з обвинувальними актами, й, зокрема: 2018 р. – виявлено 177 злочинів, передбачених ст. 182 КК України та 1 щодо якого кримінальне провадження направлено до суду з обвинувальним актом; 2019 р. відповідно

– 210 та 23; у 2020 р. – 310 та 16; у 2021 (у період з січня по жовтень включно) – 430 та 181 відповідно [1].

Проте, на основі цих статистичних даних ми не можемо констатувати, що за цей період в Україні було вчинено саме таку кількість злочинів, передбачених ст. 182 КК України, оскільки на практиці їх набагато більше. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора України вміщують лише ті дані, що мають закріплення у правозастосовчій практиці. Значно сприяє тому, що багато злочинів у цьому складі залишаються невиявленими та безкарними те, що склад даного злочину має певні особливості, зокрема що стосується питання правильної кваліфікації відповідно до змісту посягання на недоторканість приватного життя. Також гальмує процес розкриття таких злочинів те, що досить мало узагальнень судової практики, які роблять рекомендації по вирішенні злочинів щодо недоторканості приватного життя. Доктринальні напрацювання сучасного кримінального права досі мають мало ґрунтовних досліджень притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які посягають на недоторканості приватного життя. Окреме місце у цих дослідженнях має питання співвідношення національного українського законодавства, що регулює захист недоторканості приватного життя, з актами зарубіжних країн та Європейського союзу.

Тому звернемося до порівняльного аналізу законодавства нашої держави, що регулює недоторканість приватного життя в Україні, та законодавства деяких зарубіжних країн, зокрема, й країн ЄС. Шляхом звернення до правового досвіду зарубіжних країн ми отримаємо змогу розглянути співвідношення національної правової системи щодо правових систем зарубіжних країн, дозволить значно краще оцінити право своєї країни зі сторони дотримання права на недоторканість приватного життя, бо специфічні риси цього права особливо чітко виявляються в порівнянні з іншими системами [2, с. 147].

Для забезпечення достовірності дослідження при проведенні порівняльного аналізу нами використані лише ті нормативні та інші джерела, що були офіційно опубліковані та перекладені.

Міжнародно-правовими актами, в тому числі Європейською конвенцією про захист прав людини та її основних свобод, Конвенцією Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини та інших актах передбачено право на недоторканість приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Стаття 32 Конституції України також гарантує право на недоторканість приватного життя, особисту та сімейну таємницю [3].

У різних галузях української правової системи, включаючи конституційне, адміністративне, трудове, цивільне, міжнародне приватне та ряду інших, є норми, що регулюють різні аспекти цього права. Зокрема, Цивільний кодекс України визначає таке. Право на недоторканість приватного життя – це особисте немайнове право людини, яким вона наділяється при народженні і яке слідує за нею протягом життя, будучи при цьому невідчужуваним. За цивільним законодавством США у цій сфері – Законом про захист персональних даних (1974), Законом про захист даних автовласників (1994 - БРРЛ), Законом про захист відеозображень (1988 - УРРЛ), Законом про захист банківської таємниці (1978) - протизаконним вважається підслуховування в будинку чи готельному номері, кожен має право на недоторканність поштової кореспонденції, право на конфіденційність телефонних переговорів, послань телеграфом, електронних даних, листів електронної пошти у комп'ютерах громадського користування, дані про банківські рахунки, відомості з картки читача у бібліотеках тощо [4, с. 189].

Та, все ж таки, більшість зарубіжних країн робить акцент саме на кримінально-правовому врегулюванні питання захисту недоторканості приватного життя. На території ж нашої держави діючим КК України

визначається відповідальність за «незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації» [5]. При цьому законодавець визначає певну примітку щодо тонкої грані розмежування чи є дії особи кримінально караними, чи вони ж будуть такими, що не здійснюють порушення. Варто зазначити, що в кримінальному законодавстві такої держави, як Латвія, відповідальність за порушення недоторканості приватного життя не виокремлюється в окрему статтю та є розпорошеною. Зокрема, проаналізувавши Кримінальний закон Латвії, можна констатувати, що право недоторканості приватного життя включає в себе:

- порушення недоторканості житла (ст. 143 КЗ Латвії),
- порушення таємниці кореспонденції та іншої інформації (ст. 144 КЗ Латвії);
- розголошення чужої таємниці (ст. 145) [6, с. 64].

Що стосується кримінально-правового законодавства Болгарії, то відповідно до ст. 145 КК Болгарії відповідальність за порушення недоторканості приватного життя зводиться до того, що вона настає за такі вчинки: протизаконне розголошення будь-якої таємниці, яку особа-порушник отримав у зв'язку із його роботою чи іншим чином.

Кримінально-правове законодавство Угорщини, що знайшло своє закріплення у Кримінальному кодексі Угорщини, включає відповідальність у сфері захисту недоторканості приватного життя, яка настає за одне з наступних діянь:

- незаконне використання персональних даних» (ст. 219);
- незаконне вторгнення у приватну власність (ст. 221);
- незаконні дії з використанням поштового зв'язку (ст. 224).
- порушення приватності (ст. 223).

Кримінальний кодекс Німеччини містить положення про порушення конфіденційності слова (§ 201), дії, спрямовані на отримання інформації (§

202a) та порушення приватності (§ 203) [7, с. 122-124]. У сукупності ці положення дають змогу притягнути до відповідальності за несанкціонований запис усного виступу, доступ до особистих даних та розкриття особистої інформації іншої людини. Цікаво, що за ці діяння здійснюється кримінальне переслідування за скаргою потерпілого, яке відноситься до справ приватного обвинувачення. Таким чином, в законодавстві ФРГ обраний максимально широкий підхід до визначення обсягу охорони недоторканості приватного життя, незалежно від факту подальшого використання інформації конфіденційного характеру. Відповідно до цього, такого розмежування захисту права на недоторканість приватного життя, як в українському законодавстві, на норми цивільного та кримінального характеру у Німеччині не передбачено.

Кримінальний кодекс Голландії вважає суспільно небезпечним порушення приватності недоторканості життя, якщо воно пов'язане з незаконним прослуховуванням або записом переговорів (ст. 138-139) [8, с. 125-129]. При цьому передбачається відповідальність і за наявність у розпорядженні особи зображень та матеріалів, отриманих забороненим чином (тобто суб'єкта, якому ці дані були передані).

Кримінальний кодекс Швейцарії містить розділ про відповідальність за злочини проти честі та у сфері таємної та приватної сфери. При цьому передбачено кримінальну відповідальність за порушення таємниці листування (ст. 179), підслуховування та запис чужих переговорів (ст. 179), незаконний запис розмов (ст. 179), незаконне отримання особистих даних (ст. 179) [9]. Крім того, злочинним є порушення таємної та приватної сфери шляхом використання звукозаписної та знімальної апаратури, введення в звернення та рекламування таких пристроїв. У той же час визначення в КК Швейцарії обсягу відомостей про приватне життя відрізняється від того, що встановлено законодавстві України. Ст. 179 КК Швейцарії говорить про охорону тих, що особливо захищаються, особистих даних або інших

відомостей про особу, які не є загальнодоступними. В даному випадку отримують охорону персональних даних, щодо яких в українському законодавстві відсутні будь-які чіткі вказівки.

Особливістю КК Казахстану 2014 р. є те, що в ньому у рамках однієї статті об'єднується порушення недоторканності приватного життя та законодавство про персональні дані та їх захист [10]. Водночас ст. 147 КК Казахстану розмежовує злочин, вчинений з використанням службового становища, а саме недотримання заходів щодо захисту персональних даних, та незаконне збирання відомостей про приватне життя особи. Доволі цікавим є те, що поширення відомостей про приватне життя особи визнається більш тяжким злочином, ніж їхнє збирання.

Для порівняння, КК Білорусі [11] у системі злочинів проти конституційних прав і свобод громадян не встановлює відповідальності за порушення недоторканності приватного життя. При цьому саме право отримало закріплення у ст. 28 Конституції Білорусі, відповідно до якої кожен має право на захист від незаконного втручання у його особисте життя. Кримінально-правова охорона передбачена в разі порушення таємниці листування, телефонних переговорів чи інших повідомлень (ст. 204 КК Білорусі). Однак у цьому випадку захищається не стільки недоторканність приватного життя, скільки, виявляється протидія несанкціонованому доступу до інформації, якою громадяни обмінюються приватно.

КК Іспанії конкретизує види «вразливих» персональних даних, вказує на вигляд потерпілого (неповнолітня особа або інвалід) як на кваліфікуючу ознаку, а також передбачає такий спосіб скоєння злочину, як перехоплення даних.

КК Франції встановлює відповідальність за нецільове використання персональних даних, передбачає форму ненавмисної провини за здійснення

посягань на персональні дані. Як наслідок посягань вказується погіршення репутації потерпілого.

У Великобританії відсутній єдиний кодифікований кримінальний закон, а статті про кримінальну відповідальність за ті чи інші злочини містяться у спеціальних актах, що регулюють певні галузі правовідносин. Практика британських судів свідчать про жорсткий підхід при притягненні до відповідальності злочинців за посягання на персональні дані. До відповідальності притягуються навіть журналісти: за те, що розповсюджують відомості, отримані цілком на законних підставах.

В Україні відповідальність журналістів за порушення недоторканості приватного життя теж має місце. Це, у першу чергу пов'язано з тим, що у своїй діяльності журналісти зачасти здійснюють публікації тієї інформації, яка є не лише цікавою для кінцевого читача, скільки має обмежену сферу свого використання [12, с. 55]. При цьому особливої уваги тут заслуговує питання притягнення до відповідальності працівника ЗМІ, який оприлюднивши певну інформацію, порушив приписи законодавства. При активній діяльності ЗМІ у наш час, неможливо уявити їх діяльність без певних законодавчих обмежень на посягання щодо незаконного оприлюднення інформації, яка ставить під сумнів репутацію певної людини. Ст. 182 КК України і встановлює ці обмеження, зокрема обмеження, що стосуються свободи слова, та відповідальність за порушення недоторканості приватного життя.

Універсалізація пріоритетного підходу до захисту прав і свобод особи висловила у прийнятті Міжнародного стандарту в галузі захисту прав і свобод людини (як стандарту ООН, так і стандарту Ради Європи), де право на недоторканність приватного життя вважається чинним для всіх держав незалежно від того, закріплено воно у національному кримінальному законодавстві чи ні. Через пріоритетну дію норм міжнародного права відбулася криміналізація порушення недоторканності приватного життя у

кримінальному законодавстві розвинутих держав, зокрема й у нашій Україні.

Ст. 8 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод допускає втручання держави у приватне життя на користь безпеки в демократичному суспільстві лише, коли це «передбачено законом». Розкриваючи зазначені поняття, Європейський Суд з прав людини констатував, що спостереження за приватним життям припустимо, лише якщо існують процедури, які гарантують відповідність заходів спостереження встановленим законом умовам. Тому російське законодавство, яке допускає обмеження права на недоторканність приватного життя без його згоди, має бути приведене у відповідність до Європейського стандарту захисту прав і свобод людини [13].

Таким чином, Європейський Суд з прав людини визнає допустимим імперативне обмеження права на недоторканість, що ґрунтується на конфлікті інтересів – інтересу публічного та приватного інтересу недоторканості приватного життя.

На основі узагальнення рішень Європейського Суду з прав людини сформульовано такі умови судового обмеження права на недоторканність особистого життя, що запроваджується без згоди особи: а) наявність конфлікту інтересу збереження таємниці недоторканності приватного життя та більш значних публічних інтересів; б) доведеність неминучості заподіяння шкоди громадським інтересам без обмеження права недоторканності приватного життя; в) детальна регламентація підстав та меж обмеження цього права в національному законі; г) існування цього обмеження на суворо визначений термін за відповідного судового контролю.

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн та актів ЄС показує, що, як правило, кримінальна відповідальність встановлюється:

- за недотримання заходів щодо захисту персональних даних особою, на яку покладено обов'язок вжиття таких заходів, якщо це діяння завдало істотної шкоди правам та законним інтересам осіб;
- викрадення персональних даних з використанням технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації або шляхом незаконного доступу до електронних інформаційних ресурсів;
- обробку та використання персональних даних у цілях проведення рекламного чи маркетингового дослідження у разі, коли суб'єкт, якому належать персональні дані, заздалегідь заперечив проти цього;
- порушення, у тому числі під час ведення бізнесу, порядку знеособлення персональних даних та їх передачі в анонімній формі, що спричинило можливість ідентифікації конкретних фізичних осіб. Деякі автори зазначають, що сьогодні з незрозумілих причин дії щодо знеособлення персональних даних винесено за рамки правового регулювання та передані у повне розпорядження операторам персональних даних. Складність виникає в тому, що надаючи операторам можливість самостійно обирати методи та способи захисту знеособленої інформації, законодавець дистанціювався від закріплення процедури її знеособлення, що у тому числі спричиняє складнощі при притягненні осіб до відповідальності за порушення порядку знеособлення персональних даних;
- неповідомлення зобов'язаними особами про незаконний доступ до певних персональних даних (наприклад, даних про банківські рахунки);
- збирання та передачу персональних даних, що розкривають ідеологію, релігію, переконання, здоров'я, расове походження або сексуальну орієнтацію суб'єкта, або якщо жертва є неповнолітньою особою чи інвалідом, або у разі, коли вищезгадані дії скоєно з метою отримання прибутку;

- отримання персональних даних будь-якими шахрайськими, нечесними та незаконними засобами;
- порушення терміну зберігання персональних даних та неприйняття належних запобіжних заходів для їх захисту і, зокрема, для запобігання їх спотворенню, пошкодженню або несанкціонованому розголошенню;
- передачу в невстановленому порядку персональних даних іноземним державам, які мають достатній рівень захисту персональних даних.

Підсумовуючи, слід зазначити, що безперечним достоїнством законодавства країн англосаксонської та романо-німецької правових сімей є широкий підхід до сфери приватного життя і фактично необмежений обсяг відомостей, що захищаються. Рівень правової культури цих країн дозволив судам сформулювати правові позиції, які встановили межі кримінально-правової та цивільно-правової охорони. Визнання цієї категорії справ, що стосуються приватного звинувачення, могло б сприяти процесу розвитку напрямів охорони приватного життя в українському законодавстві та судовій практиці. У зв'язку з викладеним, положення ст. 182 КК України повинні отримати конкретику щодо відомостей, доступ до яких не має кримінально-правової протиправності, а також щодо способів порушення недоторканності приватного життя.

Література

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Звіти Офісу Генерального Прокурора за 2018-2021 роки. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114368&libid=100820#.
2. Породько В. Право на недоторканність особистого життя людини: проблема термінології. Підприємництво, господарство і право. – 2018. – С. 146-149.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 141 с.
4. Павлинов А.А. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканості приватного життя. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ugolovnaya-otvetstvennost-za-narushenie-neprikosnovennosti-chastnoy-zhizni/viewer>.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – 131 с.
6. Сосніна О. В. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканості приватного життя (ст. 182 КК України). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львів, 2017. – 256 с.
7. Strafgesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>
8. Уголовный кодекс Голландии. – Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.
9. Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21. Dezember 1937 (Stand am 3. März 2020). URL: <https://business-swiss.ch/wp-content/uploads/2020/04/311.0.pdf>.
10. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗПК. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226>.
11. Уголовный Кодекс Республики Беларусь от 9.07.1999 г. № 275-З. URL: https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb.htm.
12. Павликівський В.І. Свобода слова та кримінально-правова охорона недоторканості приватного життя (Аналіз кримінального законодавства європейських країн). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2014. – №10-2. – С. 54-57.

13. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. URL:

https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf.